

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
ТОМ 108, 2025

НОВИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ВЪПРОСА ЗА
ВЕНЕЦИАНСКОТО УЧАСТИЕ В ЧЕТВЪРТИЯ
КРЪСТОНОСЕН ПОХОД И СЪЗДАВАНЕТО НА
ЛАТИНСКАТА ИМПЕРИЯ

ДОЦ. Д-Р СНЕЖАНА РАКОВА

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Ул. „Иван Михайлов“, № 66, Благоевград 2700, България

<https://orcid.org/0000-0002-9564-4591>

rakova@swu.bg

<https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.108.67-82>

Получено 2025-07-07; рецензирано 2025-07-24; прието 2025-07-30; публикувано онлайн 2025-11-25

Авторът(ите), 2025 г. Публикувано от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ от името на Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Статията се предоставя под отворен достъп и се разпространява съгласно условията на лиценза [Creative Commons Attribution](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), позволяващ неограничено повторно използване, разпространение и възпроизвеждане, при условие че оригиналната статия е цитирана по подходящ начин.

Резюме. Честването на 800-годишнината от превземането на Константинопол доведе до публикуването на голям брой разнообразни изследвания. В последвалите десетилетия интересът към балканската история в периода от началото на XIII в. не намалява. Фокусът на настоящото изследване е върху скорошни публикации по темата за участието на венецианците в разпределението на земите на Латинската империя и по-специално в битката при Адрианопол през 1205 г. Трудовете на Томас Мадън и Шърбан Марин се открояват като най-полезни. Към заключенията им авторът добавя собствени наблюдения върху някои малко известни венециански ръкописи и печатни текстове.

Ключови думи: Венециански хроники, историография за Четвъртия кръстоносен поход, Енрико Дандоло, битка при Адрианопол 1205 г.

Само преди 20 години превземането на Константинопол (на 13 април 1204 г.) беше отбелязано с изключително голям брой научни събития. Без да се спирам подробно на многобройните публикации, посветени на 800-ната годишнина от превземането на византийската столица на Босфора от кръстоносците, сред които имаше и монографии, и сборници от конференции, и нови издания на извори, ще отбележа само няколко. Сред тях са ключови издания на автори, като Алфред Андреа, и сборниците “*Urbs Capta*”, под редакцията на Ангелики Лаю, и “*The Fourth Crusade: Event, Aftermath, and Perceptions...*”, под редакцията на Томас Мадън¹. През двете десетилетия, които са изминали вече оттогава, се появиха още публикации, които можем специално да отбележим. Те са свързани най-вече с интересувашата ни тук тема за участието на венецианците в драматичните промени на Балканите след 1204 г.²

Добре е още в началото да си припомним поредицата от събития, които отбелязват важните дела на венецианците по време на Четвъртия кръстоносен поход и в началните години от съществуването на Латинската империя. Тези събития са свързани най-вече с личността на венецианския дож и участник в похода Енрико Дандоло (1192 – 1205) и подредени хронологически включват: участието на венецианския флот в двете обсади на Константинопол от 1203 и 1204 г.; сключването през март 1204 г. на т.нар. Мартенски пакт (пропорционалното разделение на земите), който е окончателно завършен през есента на 1204 г. във варианта *Partitio Romaniae* (конкретното разпределение с точните места); превземането на Константинопол и разпределението на плячката; избора на латински император (май 1204 г.); създаването на Латинската патриаршия (май 1205 г.); разпределението на завладените земи в Романия – есента на 1204 г.; битката при Адрианополис (април 1205 г.) и смъртта на дожа Дандоло през май 1205 г. в Константинопол. Томас Мадън има специална монография за Енрико Дандоло, отпечатана през 2003 г. (с няколко последващи издания), в която извънредно подробно ни представя живота и делата на дожа, който потегля заедно с кръстоносците, макар и да е „стар и почти спял“ (по думите на

¹ ANDREA, Alfred. *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*. 2nd ed. Leiden: Brill, 2008. ISBN 978-90-04-16943-2; *Urbs capta. The Fourth Crusade and its consequences. La IVe Croisade et ses conséquences*. Angeliki LAIOU (ed.). (Réalités Byzantines, 10.). Paris: Lethielleux, 2005. ISBN 13: 978-2-2836-0464-9; *The Fourth Crusade: Event, Aftermath, and Perceptions. Papers from the sixth conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East, Istanbul 2004*. Thomas F. MADDEN (ed.). Aldershot: Ashgate, 2008. ISBN 978-0-7546-6319-5.

² Включително и в българската историческа наука имаме монографията на ДЮЛГЕРОВ, Никола. *Западният модел на управление в Егея – франки и венецианци (XIII–XIV век)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023. ISBN 978-9-5407-5802-2.

Вилардуен). За някои от изброените вече по-горе събития, като например това за избора на първия патриарх на Латинската патриаршия в Константинопол – венецианеца Томазо Морозини и неговите наследници, Мадън има друго специално проучване, публикувано напоследък³. Заслужава си да се отбележи, че съвременните изследователи продължават да коментират и анализират добре известните ни съчинения на тогавашните съвременници на събитията – мемоарите на Жофроя дьо Вилардуен и Робер дьо Клари, „История“-та на Никита Хониат, кореспонденцията на папа Инокентий III и т.н. Обаче, като допълнение към всички гореизброени източници, бихме могли да се обърнем към един по-различен масив от информация, все още оставащ непознат у нас. Той се съдържа в многобройните и разнообразни венециански хроники и документи, създавани в продължение на векове в самата Венеция. Те, на свой ред, достатъчно отдавна са обект на изследване за учените от XX в., като Антонио Кариле и Фреди Тирие⁴, но за съжаление, не са били използвани досега за осветляване на важни за българската история събития – например битката при Адрианопол от 1205 г. и победата на българския цар Калоян (1199 – 1207) над латините. Опит да се покаже важноста на венецианските източници за кръстоносните походи е направен от Майкъл Анголд, в съответната част от колективен сборник, посветен на „негръцките“ извори, публикуван през 2007 г.⁵

С оглед на настоящото изследване, в което ще бъде поставен основен фокус именно върху съдържанието на венецианските хроники (и по-конкретно във връзка с битката при Адрианопол), потърсих отговори на следните важни въпроси: Какви сведения могат да се открият в тогавашните венециански източници и в по-късните хроники от следващите векове? Кои събития инте-

³ MADDEN, Thomas F. *Enrico Dandolo & the rise of Venice*. Baltimore–London: Johns Hopkins University Press, 2003. ISBN 0-8018-7317-7. Вж. във връзка с настоящото проучване – *Ibidem*, pp. 161 sqq. Вж. и MADDEN, Thomas F. *Oaths Broken, Yet Fulfilled: Venice, Innocent III and the Patriarchate of Constantinople*. In: *The Fourth Lateran Council and the Crusade Movement*. Jessalynn L. BIRD; Damian J. SMITH (eds.). Turnhout: Brepols Publishers, 2018, pp. 59–74. ISBN 978-2-503-58088-3. Заслужават отбелязване и някои публикации на белгийския учен Филип ван Трихт, които ще бъдат посочени по-долу, сред тях вж. по-специално: VAN TRICHT, Filip. *Venice's Need for Settling the 'Byzantine question' by Conquest: The Fourth Crusade's Second Siege of Constantinople (early 1204)*. In: *Byzantiondan Constantinopolise İstanbul Kuşatmaları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. Murat ARSLAN; Turhan KAÇAR (eds.). İstanbul: Araştırmaları Enstitüsü, 2017, pp. 311–334. ISBN 978-605-4642-67-0.

⁴ THIRIET, Fredy. *Les chroniques vénitienes de la Marcienne et leur importance pour l'histoire de la Romanie Gréco-vénitienne*. *Mélanges de l'école française de Rome*, 1954, 66, pp. 241–292.

⁵ Вж. подробно описаните ранни венециански извори (до 1204 г.) у ANGOLD, Michael. *The Venetian chronicles and archives as sources for the history of Byzantium and the Crusades (992–1204)*. In: *Byzantines and Crusaders in Non-Greek Sources, 1025–1204*. Mary WHITBY (ed.). London: Oxford University Press, 2007, pp. 59–94. ISBN 978-0-1972-6378-5.

ресуват венецианците и съответно как се запаметяват и предават във времето от венецианските хронисти?

За историческия развой на венецианската хронография разполагаме със стойностните проучвания на Антонио Кариле, и по-специално с неговото основополагащо съчинение за разпределението на земите в Романия след 1204 г.⁶ Както е известно, във Венеция писането на исторически хроники като специален жанр става ясно видимо през XIII – XIV в. и процъфтява през XV в., за да премине след това в хуманистичната историография през XVI в. Първоначално е писано на латински език, а в по-късните векове вече преобладават издания на говоримия италиански език (венециански диалект). Едно пълно и цялостно представяне на венецианската историография е направено от Ерик Дурстелер в наскоро публикуваната под негова редакция „История на Венеция“⁷.

Във връзка с интересувашата ни тема бих открила на първо място интересното проучване на вече многократно споменавания Томас Мадън за начина, по който възприемането на събитията от Четвъртия кръстоносен поход се променя във времето, т.е. за историческата памет и нейното използване в пропагандирането на мита за Венеция⁸. Стъпвайки върху неговите ценни наблюдения, ще се опитам да очертая, на свой ред с някои мои собствени допълнения, логичния ход на промените, настъпили в представянето на времето на дожа Енрико Дандоло в различните венециански хроники и истории.

Започвайки от началото, отбелязваме, че твърде малко са венецианските сведения от самия XIII век. Т. Мадън открива само няколко извора – едно писмо на дожа Енрико Дандоло до папа Инокентий III от юни 1204 г. и разказа за пренасянето на мощите на св. Симеон от 1205 г. (тези извори оставям настрана поради липсата на по-конкретни сведения в тях). Интерес представлява обаче една поредица от изображения на кръстоносци върху мозайки от църквата на св. Йоан Евангелист в Равена, датирани в 1213 г.⁹ Мадън свързва тези изображения с факта, че първият патриарх на Константинопол Томазо Морозини е бил абат в манастира „Санта Мария“ в Порто, който има връзка с въпросната

⁶ CARILE, Antonio. *La Cronachistica Veneziana (secoli XIII–XVI) di fronte alla spartizione della Romania nel 1204*. Firenze: L. S. Olschki, 1969. ISBN 978-8-8222-1555-0.

⁷ *A Companion to Venetian History, 1400–1797*. Eric DURSTELER (ed.). Leiden: Brill, 2013. ISBN 978-90-04-25252-3. DURSTELER, Eric. Introduction: A Brief Survey of Histories of Venice. In: *A Companion to Venetian History, 1400–1797*. Eric DURSTELER (ed.). Leiden: Brill, 2013, pp. 1–24. ISBN 978-90-04-25252-3.

⁸ MADDEN, Thomas F. The Venetian Version of the Fourth Crusade: Memory and the Conquest of Constantinople in Medieval Venice. *Speculum* (April) 2012, 87, 2. pp. 311–344.

⁹ *Ibidem*, pp. 317–318. Вж. изображенията на мозайките, с. 319–321.

църква в Равена, а появата им – със смъртта на патриарха през 1211 г. Изобразени са венециански кораби и превземането на Константинопол, както и сцена с папа Инокентий III и Алексий Ангел – среща, за която другите ни източници не са разказали. Според Мадън изображенията следват запазени устни разкази на директни участници в събитията.

Следва анонимната *Historia ducum Veneticorum*, писана през 1228 г.¹⁰, но не е изцяло запазена, като липсва точно частта за събитията между 1178 и 1203 г., която ни интересува, но тя ни дава все пак някои кратки и точни съобщения относно: сключването на пакта за разделяне земите на империята – март 1204 г.; бягството на император Алексий Мурзуфул, след като се е опитал да подпали венецианските кораби; и накрая – „мирното“ завземане на града и скоро след това – смъртта на дожа и погребението му в „Св. София“. Нито дума за сражението при Адрианоупол, което вероятно е било отбелязано в липсващата част. За сметка на това обаче, обстойно е разказано за смъртта на Алексий V Дука Мурзуфул (ок. ноември 1204 г.), който е хвърлен от колона и така бива убит от кръстоносците. В този исторически текст прави впечатление, че разказът на анонимния автор, поне в началото, се датира по управлението на византийските императори! Представям тук краткия цитат, който се отнася до Енрико Дандоло, но без да се обясни причината за смъртта му¹¹.

[38] *Post que omnia venerabilis dux, tribus annis et dimidio transactis, vitam feliciter consumavit, et honorifice sepultus in sancte Sophye ecclesia requiescit. Vixit annis XIII in ducatu et que voluit in vita sua nobilissime adimplevit.*

След всичко това достопочтеният дож, след три години и половина, щастливо завърши живота си и беше погребан с почести в църквата „Света София“. Той живя тринадесет години като дож и най-благородно изпълни това, което пожела през живота си. [Прев. мой – Сн. Р.]

Няколко десетилетия по-късно, през 1267 г., се появява още една венецианска хроника, писана от Мартино да Канал, но на старофренски – *Les estoires de Venise*, съхранена само в един-единствен ръкопис! Тук е мястото да кажем, че всъщност до края на XIII в. самите основни текстове, тези на Жофроа Вилардуен и на Робер дьо Клари, остават неизвестни за една по-широка публика; запазени са само в по няколко преписа, или дори само по един ръкопис, както е в случая с Дьо Клари, и нямат никакво разпространение¹². Венециане-

¹⁰ *Historia ducum Veneticorum* (XIII secolo, dopo il 1228). In: *Testi storici veneziani (XI–XIII secolo)*. Luigi Andrea BERTO (ed.). Padova: Cleup, 1999, pp. 2–83. ISBN 8871788842.

¹¹ *Ibidem*, p. 72.

¹² MADDEN, Thomas, *The Venetian Version...*, pp. 315–316.

цът Мартино да Канал е автор, за когото не знаем много, но пък става ясно, че е имал достъп до документи като *Partitio Romaniae* например, като само можем да предполагаме, че е писал на старофренски, тъй като е търсел по-широка публика!¹³ Томас Мадън го коментира като разказ, който няма общо с този на Вилардуен (освен по стила си) и е свързан с мозайките от Равена, т.е. има едно много преиначено показване на събитията – например, че папата бил насочил похода към Константинопол. У Мартин да Канал изглежда сякаш, че двете групи кръстоносци (т.е. венецианците и франките) са разделени и не общуват помежду си – едните се занимават с корабите, другите са войници. Интересно е обяснението на Мадън за различията между разказите на венецианците и тези на „другите“/франките, която показва, че всъщност няма контакт между двете групи. В подкрепа на това наблюдение можем да посочим, че и у Вилардуен се споменава изрично само името на дожа, а не и това на някой друг венецианец (впрочем същото нещо го има и в обратния случай – в по-късните венециански хроники рядко се споменават имената на франкските рицари!). Разказът на Мартин да Канал завършва с падането на Константинопол и договора за разделението на империята.

По-нататък, с хода на времето, широкото разпространение на „франкските“ истории, включително и тази на Вилардуен, започва да доминира в цяла Европа, дори и във Венеция. Вече през XIV в. за това свидетелства и хрониката на дожа Андреа Дандоло (1343 – 1354) (*Andreae Danduli ducis venetiarum Chronica per extensum descripta*), далечен сродник на Енрико Дандоло, в която директно се посочва „френската история“ като източник. По същия начин и Хрониката на Антонио Морозини от XIV в. продължава да следва Вилардуен. През XV в. има поне 12 венециански хроники, в които отново се появява мотивът за папата, който насочва похода към Константинопол, т.е. те продължават първоначалната венецианска версия (сред тях има няколко анонимни хроники, наред с тези под авторството на Дзанкаруоло, Дона, Ерицо и Марино Санудо, и т.н.)¹⁴. Изключително детайлното и аналитично представяне от Т. Мадън на постъпателното развитие на венецианската хронистика през вековете наистина заслужава голямо внимание, поради което му беше отделено и толкова място. В края на краищата дългият процес на преосмислянето на събитията от 1204 г. ще завърши едва във втората половина на XVI в. с твор-

¹³ *Ibidem*, 324–335, с анализа на текста на Мартин да Канал. Има ново издание на този текст в превод на английски език от Лаура Мореале: *Les estoires de Venise / Martin da Canal*. Laura K. MORREALE (trans. with an introduction and comment.). Padova: UNIPRESS, 2009. ISBN 978-8-8809-8267-8.

¹⁴ MADDEN, Thomas, *The Venetian Version...*, pp. 337–338, p. 339, n. 120 (с конкретното посочване на ръкописите на хрониките).

бата на Паоло Рамузио (1532 – 1600), на която ще се спрем по-нататък. Визуалното им представяне пък е документирано в забележителните фрески на Тинторето в Двореца на дожите във Венеция.

Преди това обаче, важно е да отбележим постиженията и на още един съвременен изследовател. Това е румънският историк и архивен специалист Шърбан Марин. През последните две десетилетия той публикува много активно множество изследвания върху съдържанието на венецианските хроники; проучил е *de visu* стотици ръкописи във Венеция и е публикувал цяла поредица от статии, в които разглежда как отделни събития биват отразени във венецианските хроники. Той е издател и на една обемиста хроника от XVI в. – тази на Джан Джакомо Каролдо (1480 – 1538)¹⁵. Важно е да се отбележи и едно негово по-ранно изследване относно термините, с които се представят венецианските и „невенецианските“ участници в Кръстоносния поход¹⁶. Сред големия набор от негови публикации заслужават внимание тези, в които е представил сведенията от хрониките във връзка с личности като Енрико Дандоло и Бонифас дьо Монфера, и събития – Адрианополската битка и края на Латинската империя.

В проучването си за отражението на Четвъртия кръстоносен поход в писанията на венецианските хронисти¹⁷ той основателно избира да се спре на фигурата на Енрико Дандоло. Приносно е и включването на подробни приложения (не само тук, но и в други негови трудове) с използваните ръкописи на анонимни или авторски хроники, които са от широк времеви диапазон – от XIV до XVI в. Става ясно, че фигурата на дожа е централна и в нейната сянка остават всички останали действащи лица – венецианци или не-венецианци. Набляга се на получената от Дандоло титла след превземането на Константинопол –

¹⁵ CAROLDO, Giovanni Giacomo. *Istorie venetiane (Venetian Stories)*. I: De la originile Cetății la moartea dogelui Jacopo Tiepolo (1249) [From the City's Foundation to the Death of Doge Jacopo Tiepolo (1249)]. Șerban MARIN (ed.). București: Arhivele nationale ale României, 2008. ISBN 978-973-8308-38-1. Издадени са общо пет тома, в които изложението достига до 1389 г.

¹⁶ MARIN, Șerban. Venetian and non-Venetian Crusaders in the Fourth Crusade, according to the Venetian Chronicles' Tradition. *Annuario. Istituto romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia*, 2002, no. 4, pp. 111–171. ISSN 1454-6620. Тя е последвана и от още конкретни и приносни публикации в това и други списания на Румънския институт във Венеция: MARIN, Șerban. The Venetian 'Empire' in the East: The Imperial Elections in Constantinople in 1204 in the Venetian Chronicles' Representation. *Annuario. Istituto romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, 2003, no. 5, pp. 185–245. ISSN 1454-6620; MARIN, Șerban. *Dominus quartae partis et dimidia totius imperii Romaniae*: The Fourth Crusade and the Dogal Title in the Venetian Chronicles' Representation. *Quaderni della Casa Romana di Venezia*, 2004, no. 3, pp. 119–150. ISSN 1583-9397.

¹⁷ MARIN, Șerban. Between Justification and Glory: The Venetian Chronicles' View regarding the Fourth Crusade. In: *The Fourth Crusade: Event, Aftermath, and Perceptions*. Thomas F. MADDEN (ed.). Aldershot: Ashgate, 2008, pp. 113–121. ISBN 978-0-7546-6319-5.

*Dominus quartae partis et dimidia totius Imperii Romaniae*¹⁸. Куриозно е, че има и случаи, в които хрониките пишат, че дожът се е върнал триумфално във Венеция. А когато го възвеличават – хрониките не споменават почти нищо за сражението при Адрианопол, а само за погребението на дожа в „Св. София“¹⁹.

Важно е да се посочи специално до какви изводи е достигнал Шърбан Марин в едно друго свое изследване, проследявайки споменаването на Адрианопол във венецианските хроники²⁰. Марин коментира в самото начало, че всъщност битката при Адрианопол през април 1205 г. може да се приеме за край на Четвъртия кръстоносен поход. Естествено, че за венецианците е изключително важно кои земи ще получат при разпределението на завладените територии и затова преобладаващата информация е за града Адрианопол, а не за битката, провела се в неговите околности. Според *Partitio Romaniae* частта за Венеция е: „*Pars prima domini Ducis et communus Venetiae. Ciuitas Arcadiopoli, Missini. Bulgarofigo... Ciuitas Adrianopoli cum omnibus que sub ipsa*“, т.е. Адрианопол попада във венециански ръце. Тази „първа част“ означава вече завладените земи, а съответно втората част изброява тези, които тепърва да бъдат завладени – в Пелопонес и Епир. След битката при Адрианопол, Венеция променя тактиката си и решава да се насочи към завладяване на островите, тъй като същевременно Тракия става трудно защитима и изисква големи усилия²¹. Така, според наблюденията на автора, след като е проучил 130 на брой венециански хроники, Адрианопол присъства в няколко десетки от тях. Ш. Марин обаче не включва в анализа си късните съчинения на Паоло Рамузио „*Della Guerra di Costantinopoli*“ (1604) и на Антонио Морозини „*L'Imprese, et espedizioni in Terra Sancta*“ (1627).

В разглежданата статия Шърбан Марин анализира десет хроники, в които се споменават *Partitio Romaniae* и Адрианопол, като се започва от Мартин да

¹⁸ *Ibidem*, p. 118, n. 17, където са посочени следните хроники: М 2581 (ръкопис от библиотека Марчана, Венеция); Андреа Дандоло; Пиетро Долфин; Ерицо и др.

¹⁹ *Ibidem*, n. 19 – специално внимание трябва да обърнем на пасаж от анонимна хроника, отново от библиотека Марчана: М 1999, p. 30b–31a: “Venne pur anche à morte doppo 97 anni di vita e 13 di principato Henrico Dandolo, felice per la gloria di tante imprese, e per il merito di sì ampio dominio guadagnato co’ suoi pericoli alla patria, ristando trà suoi trionfi nella Chiesa di Santa Sofia sepolto.” Тук се възвеличава дожът Енрико Дандоло, починал на възраст 97 г., след 13 години управление като дож и погребан в „Св. София“, т.е. Дандоло е представен почти по същия начин, който се чете във вече споменатата *Анонимна венецианска история* от 1228 г. (цит. тук, бел. 11).

²⁰ MARIN, Șerban. Venice and Adrianople in 1204–1205. Some Considerations. In: *Venezia e l'Europa Orientale tra il tardo Medioevo e l'Eta moderna. Atti del Convegno Internazionale, 23–24 aprile 2015*. Grigore Arbore POPESCU; Cristian LUCA (eds.). Venezia: Antiga edizioni, 2017, pp. 11–25. ISBN 978-88-8435-032-9.

²¹ *Ibidem*, pp. 15–18.

Канал и следват по-късни хроники като тази на Pseudo-Sanudo, анонимни и т.н. Има и още 12 хроники, в които не толкова подробно се изброяват земите, дадени на венецианците; също и няколко случая, в които Адрианоупол се слага в дяла на император Балдуин и дори на Бонифас дьо Монфера.

Само 21 броя венециански хроники споменават битката при Адрианоупол – започвайки с хрониката на Андреа Дандоло, но за съжаление, авторът не дава повече сведения в какъв контекст и какво ни казват, примерно за съдбата на дожа Енрико Дандоло. Оставаме с впечатление, че става въпрос само за споменаване на града Адрианоупол като част от венецианските територии²². Така с голяма вероятност можем да заключим, че толкова важното сражение при Адрианоупол, в което се решава съдбата на Латинската империя и бива пленен император Балдуин, войската на латините претърпява разгром, а дождът Дандоло успява да напусне мястото по панически начин, не представлява голям интерес за венецианските хронисти, макар и все пак да е намерило място на страниците на ръкописните хроники.

В случая можем да илюстрираме как е разказано в хрониките за битката при Адрианоупол с един пример. Той е от хрониката на вече споменатия Джан Джакомо Каролдо, в която за управлението на дожа Енрико Дандоло, 42-ри поред на дожеския трон, е отделено специално място²³:

Balduino era andato all'impresa di quella Città [Adrianopoli], lontana da Constantinopoli giornate V, et vi pose l'assedio. Li Re di Valacchi et di Bulgari, con gran numero d'Infideli, invitati da Greci forausciti, assalirono il campo de Latini da quella parte dov'era Lodovico Conte di Bles, il qual, combattendo, fù tratto nell'insidie poste quattro leghe lontane dal campo et fù morto da gl'inimici; non molto dopo, morse Balduino, al quale successe nell'Imperio Henrico suo fratello.

Балдуин беше тръгнал да превзема този град [Адрианоупол], отдалечен на пет дни път от Константинопол, и го обсади. Кралят на власите и българите, заедно с голям брой неверници, повикани от гърците, които бяха излезли [извън стените на града], нападнаха лагера на латините от тази страна, където беше Лодовико, графа на Блес [граф Луи дьо Блоа], който влезе в битка и попадна в засади, поставени на четири левги от лагера и беше убит от неприятелите; не след дълго умря Балдуин, и негов наследник в Империята стана Енрико, неговият брат. [Прев. мой – Сн. Р.]

²² *Ibidem*, pp. 23–24, n. 35, n. 38.

²³ CAROLDO, Giovanni Giacomo. *Istorie venetiane*., I, pp. 162–178 (Henrico Dandolo, duce 42, 1192). Тук цит. за битката при Адрианоупол, с. 177 [f. 61b].

Разказът, както се вижда, е кратък, като някои детайли се доближават до текста на Вилардуен, но други са доста различни (например за съдбата на Балдуин). След това твърде кратко описание следват други събития, а след тях отново се чете една възхвала за дожа Енрико Дандоло, който според Каролдо е починал в Константинопол през месец юни, и е погребан в „Св. София“, като за негов наследник е избран Марин Дзен²⁴.

За да продължим по-нататък и да потърсим още сведения за отзвука от битката при Адрианоупол, и то не само във венецианските източници, можем да се обърнем към едно твърде скорошно проучване на Филип ван Трихт, в което е направено сравнение между битката при Адрианоупол от 1205 г. и битката при Филипопол от 1208 г. с оглед на самите сражения като събития, но и (особено важно!) – на отзвука им в тогавашния свят²⁵. В специален параграф, озаглавен „Отзвук и пропаганда“, авторът проследява разпространението на новината за битката при Адрианоупол, което именно представлява за нас интерес в момента, из цяла Европа на запад и в земите, които са останали от Византия, на изток²⁶. Що се отнася до Италианските държави, и по-специално до Венеция, оказва се, че на много места хронистите са записали в хрониките си това събитие – като се започне от Генуа (в генуезките анали на Оджеро Панис – *Annales Ianuenses*), Кремона и в самата Венеция (Хрониката на Андреа Дандоло) и се стигне до Болоня²⁷. Тези страници от изследването на Филип ван Трихт представляват сериозен принос в анализа на проблематиката за разпространението на информацията относно историческите събития. Те ни убеждават, че адрианоуполското поражение на латините е имало извънредно голям отзвук из цяла християнска Европа.

Дотук се опитахме да представим приносите на отделните изследователи, които са посветили усилията си в полето на изучаване на венецианската историческа книжнина. Видимо е, че в последните години доста интензивно се работи в това поле. Както става ясно, най-вече от проучванията на Шърбан

²⁴ *Ibidem*, p. 177: *Dopò, l'Eccelso Duce Henrico Dandolo, havendo governato il Veneto Ducato anni XIII con quella sapienza, gravità et valore che si possi desiderar in ottimo prencipe, nel mese di Giugno, in Constantinopoli, con universal mestitia, passò di questa vita et fù sepolto nel portico di Santa Sophia. All'hora, Messer Marin Zen fù costituito podestà di Constantinopoli et di Romania.*

²⁵ VAN TRICHT, Filip. A Comparison of the Battles of Adrianople (1205) and Philippopolis (1208). Event, Impact and Resonance. In: *Tarih Öncesinden Cumhuriyete EDİRNE Üzerine Araştırmalar Studies on Edirne from Prehistory to Republic*. Ergün KARACA (ed.). Edirne, 2021, pp. 69–96. ISBN 978-975-374-313-6. За описанието на битката при Адрианоупол, базирано на прочита на известните ни източници, вж. с. 70–73; относно геополитическите последствия от нея – с. 75–79.

²⁶ *Ibidem*, pp. 81–85.

²⁷ *Ibidem*, p. 81, n. 15 (с подробно изброяване на съответните хроники).

Марин, във венецианските хроники на първо място е отразено завладяването на Константинопол и разпределянето на ромейските територии и участието на венецианците в управлението на Латинската империя. Интересът към венецианската писана история продължава да привлича мнозина представители на историческата колегия, които, наред с най-изявените досега (Томас Мадън и Шърбан Марин), продължават да издирват нови източници.

И да пристъпим накрая към финалната фаза на венецианската хронистика, когато идва времето на същинската хуманистична историография. Вече е настъпил XVI в. и след един пожар в 1577 г. трябва отново да се възстанови Дворецът на дожите във Венеция. Новата му живописна украса включва 8 сцени – изписани около 1578 – 1582 г. Измежду тях са *Завладяването на Зара* (Андреа Вичентино); *Завладяването на Константинопол* (Тинторето), *Изборът на император* и *Коронацията на Балдуин* (Вичентино), които могат да се видят и до ден днешен. Всички те имат за цел да представят участието на Венеция в завладяването на Константинопол през 1204 г. като върховен момент от нейната история.

Тогава вече във Венеция е пристигнал ръкописът на Вилардуен (през 1541 г.) и Съветът на Десетте поръчва през 1556 г. на Паоло Рамузио да го преведе на латински език. Този превод е завършен още през 1572 г., като в него са добавени и много други източници – венециански, византийски и т.н., но е публикуван чак през 1609 във Венеция, вече след смъртта му, от неговия син Джироламо Рамузио (1555 – 1611): *Pauli Rhamnusii Veneti, De bello Constantinopolitano et Imperatoribus Comnenis per Venetos et Gallos restitutis a MCCIV, Libri sex. Venezia, appresso Domenico Nicolini, 1609.*

Преди това обаче, още през 1604 г. имаме и печатно издание на италиански език, отново от Джироламо Рамузио: *Della guerra di Costantinopoli per la restitutione de gl'imperatori Comneni fatta da' sig. venetiani, et francesi l'anno 1204. Libri sei. Di Paolo Rannusio venetiano, Venezia appresso Domenico Nicolini, 1604.* (За войната за Константинопол за възстановяване на императорите Комнини, водена от венецианците и франките в годината 1204. От Паоло Рамузио венецианец, Венеция, Доменико Николини, 1604.)

Именно тази „История“ на кръстоносния поход заслужава нашето особено внимание, като ще се основаваме на италианската ѝ версия. Първо, защото авторът, като представител на видната венецианска фамилия Рамузио, е син на най-известния за времето си хуманист и географ Джан Батиста Рамузио (1485 – 1557), и наследявайки неговите познания, ни представя подробно най-пълната за времето си версия на събитията. Именно прославеният баща на Паоло – Джан

Батиста Рамузио, се заема да направи превод на италиански език на ръкописа на Жофроа дьо Вилардуен, донесен във Венеция от Брюксел от венецианския посланик до Карл V – Франческо Контарини. Разказ за това кои са запазените ръкописи, излезли изпод перото на Джан Батиста и на Паоло Рамузио, и как се стига до отпечатването им десетилетия по-късно, ни е представен (отново) от Шербан Марин в негово специално и подробно изследване за „История“-та на Паоло Рамузио²⁸. Второ, Паоло Рамузио проявява в това си изложение голяма склонност към добавяне и използване на разнообразни сведения. Така например, той предава описанията на събитията, следвайки главно Жофроа дьо Вилардуен, но в същото време сравнява неговия разказ с този на Никита Хониат. Нещо повече, показва ясно разбиране за важността на венецианските документи, като на няколко места споменава, че е чел запазените венециански хроники, и още – че е потърсил документи (т.е. имал е достъп) и в архивите на Венеция. В този смисъл особено важна за нас е частта, в която описва дословно, така както е записано в архивите, съдържанието на *Partitio Romaniae* – пактът за разделението на земите от 1204 г.²⁹ Относно битката при Адрианопол: на нея са посветени няколко страници в кн. IV, в които подробно се изброяват имена на рицари, дава се дори и дата на началото на обсадата на Адрианопол от войската на император Балдуин (29 март 1205 г.); следва прекъсване, за да се обясни кои са куманите, след което се продължава с разказа за военните действия, така както е описано у Жофроа дьо Вилардуен, достигайки до извода, че „това е най-голямото сражение, което франките са имали в Леванта“ и загубите са трагични³⁰. Маниерът, по който Рамузио пише, е характерен с това, че има много географски и исторически екскурси, т.е. отклонения за описанието на един или друг исторически факт, интерес към родословията на важни личности, към описанията на сгради и дворци. Затова не е учудващо, че едва след няколко прекъсвания на разказа следва описание за оттеглянето на войските на кръстоносците и венецианците от мястото на сражението, и накрая – завръщането на дожа в Константинопол. Наистина би било интересно за в бъдеще да се направи

²⁸ MARIN, Șerban. A Humanist Vision on the Fourth Crusade and on the State of the Assenides. The Chronicle of Paul Ramusio (Paulus Rhamnusius). *Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia*, 2000, no. 2, pp. 51–120. ISSN 1454-6620. Вж. с. 68–72 и цит. лит.

²⁹ *Della guerra di Costantinopoli per la restituzione de gl'imperatori Comneni...*, Lib. IV, p. 117. Тук авторът заявява, че е преписал дословно това, което се пази от 370 години в Публичния архив на Република Венеция. Той е получил информация от Джовани Франческо Отобоно, велик канцлер, и с позволение на Съвета Десетте е направил копие на документите. Вж. съотв. описанието на земите, получени от Венеция на с. 121–122.

³⁰ *Della guerra di Costantinopoli per la restituzione de gl'imperatori Comneni*, Lib. IV, p. 143–146; вж. написаното на с. 147 за сражението на 14 април 1205 г., което е продължило с часове, пленяването на император Балдуин, и на с. 149 – списък с имената на „бароните, убити от куманите“.

един по-обстоятелен анализ на тези страници, посветени на важните за историята на Венеция моменти: началото на похода на кръстоносците; завладяването на Константинопол; разпределението на земите на Ромейската империя; избора на император (включително и имената на шестимата електори от венецианска страна); сражението при Адрианопол и смъртта на дожа Дандоло.

В шестте книги на „История“-та на Паоло Рамузио името на дожа Енрико Дандоло се споменава 96 пъти. Т.е. той се явява централна фигура, а неговото погребение в Константинопол – през май 1205 г. в „Св. София“, е повод за изписването на специална възхвала за делата му, нещо, което вече е установено правило в хронографията³¹. „История“-та на Паоло Рамузио завършва някъде след 1207 г., когато настъпва и смъртта на Бонифас дьо Монфера, но преди това в книга V има разказ и за управлението на Анри, братът на пленения при Адрианопол първи император – Балдуин.

След това най-пространно изложение на събитията, което се появява като печатна книга 400 години след тяхното време, можем да кажем, че с него като че ли се слага край на една дълга традиция, която има за цел да изгражда, да налага и разкроява мита за Венеция, силната и непобедима морска империя.

* * *

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ | REFERENCES

ДАНОВА, Пенка. *България и българите в италианската географска книжнина (XIV–XVI)*. София: Парадигма, 2010. ISBN 978-954-326-131-4.

ДЮЛГЕРОВ, Никола. *Западният модел на управление в Егея – франки и венецианци (XIII–XIV век)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023. ISBN 978-9-5407-5802-2.

РАКОВА, Снежана. Представата за България у венецианския историк от XVI в. Паоло Рамузио. В: *Тангра. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 174–187. ISBN: 954-07-2435-X.

A Companion to Venetian History, 1400–1797. Eric DURSTELER (ed.). Leiden: Brill, 2013. ISBN 978-90-04-25252-3.

ANDREA, Alfred. *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*. 2nd ed. Leiden: Brill, 2008. ISBN 978-90-04-16943-2.

³¹ *Ibidem*, Lib. V, p. 151–158. Вж. още за Паоло Рамузио и РАКОВА, Снежана. Представата за България у венецианския историк от XVI в. Паоло Рамузио. В: *Тангра. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 174–187. ISBN 954-07-2435-X; ДАНОВА, Пенка. *България и българите в италианската географска книжнина (XIV–XVI)*. София: Парадигма, 2010, с. 212–214. ISBN 978-954-326-131-4.

ANGOLD, Michael. The Venetian chronicles and archives as sources for the history of Byzantium and the Crusades (992–1204). In: *Byzantines and Crusaders in Non-Greek Sources, 1025–1204*. Mary WHITBY (ed.). London: Oxford University Press, 2007, pp. 59–94. ISBN 978-0-1972-6378-5.

CARILE, Antonio. *La Cronachistica Veneziana (secoli XIII–XVI) di fronte alla spartizione della Romania nel 1204*. Firenze: L. S. Olschki, 1969. ISBN 978-8-8222-1555-0.

DANOVA, Penka. *Bulgaria i balgarite v italianskata geografiska knizhnina (XIV–XVI)*. Sofia: Paradigma, 2010. ISBN 978-954-326-131-4.

De bello Constantinopolitano et Imperatoribus Comnenis per Venetos et Gallos restitutis a MCCIV Pauli Rhamnusii Veneti, Libri sex. Venezia, apresso Domenico Nicolini, 1609.

Della guerra di Costantinopoli per la restitutione de gl'imperatori Comneni fatta da 'sig. venetiani, et francesi l'anno 1204. Libri sei. Di Paolo Rannusio venetiano. Venezia, apresso Domenico Nicolini, 1604.

DURSTELER, Eric. Introduction: A Brief Survey of Histories of Venice. In: *A Companion to Venetian History, 1400–1797*. Eric DURSTELER (ed.). Leiden: Brill, 2013, pp. 1–24. ISBN 978-90-04-25252-3.

DYULGEROV, Nikola. *Zapadniyat model na upravlenie v Egeya – franki i venetsiantsi (XIII–XIV vek)*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2023. ISBN 978-9-5407-5802-2.

CAROLDO, Giovanni Giacomo. Istorie venetiene (Venetian Stories). I: De la originile Cetății la moartea dogelui Jacopo Tiepolo (1249) [From the City's Foundation to the Death of Doge Jacopo Tiepolo (1249)]. Șerban MARIN (ed.). București: Arhivele nationale ale României, 2008. ISBN 978-973-8308-38-1.

Historia ducum Veneticorum (XIII secolo, dopo il 1228). In: *Testi storici veneziani (XI–XIII secolo)*. Luigi Andrea BERTO (ed.). Padova: Cleup, 1999, pp. 2–83. ISBN 8871788842.

Les estoires de Venise / Martin da Canal. Laura K. MORREALE (trans. with an introduction and comment.). Padova: UNIPRESS, 2009. ISBN 978-8-8809-8267-8.

MADDEN, Thomas F. *Enrico Dandolo & the rise of Venice*. Baltimore–London: Johns Hopkins University Press, 2003. ISBN 0-8018-7317-7.

MADDEN, Thomas F. The Venetian Version of the Fourth Crusade: Memory and the Conquest of Constantinople in Medieval Venice. *Speculum* (April), 2012, 87, no. 2, pp. 311–344. ISSN 0038-7134.

MADDEN, Thomas F. Oaths Broken, Yet Fulfilled: Venice, Innocent III and the Patriarchate of Constantinople. In: *The Fourth Lateran Council and the Crusade Movement*. Jessalynn L. BIRD; Damian J. SMITH (eds.). Turnhout: Brepols Publishers, 2018, pp. 59–74. ISBN 978-2-503-58088-3.

MARIN, Șerban. A Humanist Vision on the Fourth Crusade and on the State of the Assenides. The Chronicle of Paul Ramusio (Paulus Rhamnusius). *Annuario. Istituto*

Romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia, 2000, no. 2, pp. 51–120. ISSN 1454-6620.

MARIN, Șerban. Venetian and non-Venetian Crusaders in the Fourth Crusade, according to the Venetian Chronicles' Tradition. *Annuario. Istituto romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia*, 2002, no. 4, pp. 111–171. ISSN 1454-6620.

MARIN, Șerban. The Venetian 'Empire' in the East: The Imperial Elections in Constantinople in 1204 in the Venetian Chronicles' Representation. *Annuario. Istituto romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezi*, 2003, no. 5, pp. 185–245. ISSN 1454-6620.

MARIN, Șerban. *Dominus quartae partis et dimidia totius imperii Romaniae*: The Fourth Crusade and the Dogal Title in the Venetian Chronicles' Representation. *Quaderni della Casa Romana di Venezia*, 2004, no. 3, pp. 119–150. ISSN 1583-9397.

MARIN, Șerban. Between Justification and Glory: The Venetian Chronicles' View regarding the Fourth Crusade. In: *The Fourth Crusade: Event, Aftermath, and Perceptions*. Thomas F. MADDEN (ed). Aldershot: Ashgate, 2008, pp. 113–121. ISBN 978-0-7546-6319-5.

MARIN, Șerban. Venice and Adrianople in 1204–1205. Some Considerations. In: *Venezia e l'Europa Orientale tra il tardo Medioevo e l'Eta moderna. Atti del Convegno Internazionale, 23–24 aprile 2015*. Grigore Arbore POPESCU; Cristian LUCA (eds.). Venezia: Antiga edizioni, 2017, pp. 11–25. ISBN 978-88-8435-032-9.

RAKOVA, Snezhana. Predstavata za Bulgaria u venetsianskiya istorik ot XVI v. Paolo Ramuzio. V: *Tangra. Sbornik v chest na 70-godishninata na akad. Vasil Gyuzelev*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Okhridski“, 2006, c. 174–187. ISBN: 954-07-2435-X.

The Fourth Crusade: Event, Aftermath, and Perceptions. Papers from the sixth conference of the Society for the Study of the Crusades and the Latin East, Istanbul 2004. Thomas F. MADDEN (ed.). Aldershot: Ashgate, 2008. ISBN 978-0-7546-6319-5.

THIRIET, Fredy. Les chroniques vénitiennes de la Marcienne et leur importance pour l'histoire de la Romanie Gréco-vénitienne. *Mélanges de l'école française de Rome*, 1954, 66, pp. 241–292.

Urbs capta. The Fourth Crusade and its consequences. La IVe Croisade et ses conséquences. Angeliki LAIOU (ed.). (Réalités Byzantines, 10.). Paris: Lethielleux, 2005. ISBN 13: 978-2-2836-0464-9.

VAN TRICHT, Filip. Venice's Need for Settling the 'Byzantine question' by Conquest: The Fourth Crusade's Second Siege of Constantinople (early 1204). In: *Byzantiondan Constantinopolise İstanbul Kuşatmaları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. Murat ARSLAN; Turhan KAÇAR (eds.). İstanbul: Araştırmaları Enstitüsü, 2017, pp. 311–334. ISBN 978-605-4642-67-0.

VAN TRICHT, Filip. A Comparison of the Battles of Adrianople (1205) and Philippopolis (1208). Event, Impact and Resonance. In: *Tarih Öncesinden Cumhuriyete EDİRNE Üzerine Araştırmalar Studies on Edirne from Prehistory to Republic*. Ergün KARACA (ed.). Edirne, 2021, pp. 69–96. ISBN 978-975-374-313-6.

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY
“ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF HISTORY
VOLUME 108, 2025

NEW RESEARCH ON THE ISSUE OF VENETIAN
PARTICIPATION IN THE FOURTH CRUSADE AND THE
CREATION OF THE LATIN EMPIRE

ASSOC. PROF. SNEZHANA RAKOVA, PHD

South-Western University „Neofit Rilski“

66 “Ivan Mihaylov” str. Blagoevgrad 2700, Bulgaria

<https://orcid.org/0000-0002-9564-4591>

rakova@swu.bg

<https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.108.67-82>

Received 2025-07-07; reviewed 2025-07-24; accepted 2025-07-30; published online 2025-11-25.

The author(s), 2025. Published by St. Kliment Ohridski University Press on behalf of the Faculty of History of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. This publication is released to the public under the terms of the [Creative Commons Attribution License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted reuse, redistribution, and reproduction, provided the original article is properly cited.

Abstract. The celebration of the 800th anniversary of the capture of Constantinople resulted in the publication of a large number of diverse studies. In the decades that followed, interest in the Balkan history during the period from the beginning of the 13th century did not diminish. The focus of the present study is on recent publications on the topic of the Venetians’ participation in the distribution of the lands of the Latin Empire and specifically in the Battle of Adrianople in 1205. The works of Thomas Madden and Șerban Marin stand out as the most useful. To their conclusions, the author adds his own observations on some little-known Venetian manuscripts and printed texts.

Keywords: Venetian chronicles, Historiography on the Fourth Crusade, Enrico Dandolo, Battle of Adrianople 1205.